

Otroci in otroštvo

Med sočutjem, reparacijo in ljubeznijo do sebe in Drugega

1.

Philippe Aries zapiše v svoji knjigi *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*, da je bilo otroštvo izumljeno šele v poznem 17. in na začetku 18. stoletja (torej v razsvetljenstvu). V srednjem veku se namreč niso veliko zanimali za otroke, otroci so bili le pomanjšani odrasli, ki so se jim pridružili že po sedmem letu starosti, po navadi kot vajenci in vajenke. Aries nam na nič koliko straneh opisuje podobe dečkov, ki so bili oblečeni v prevelike srajce s predolgimi rokavi, saj pravih oblek, ki bi bile oblikovane posebej zanje, sploh ni bilo, in to zato, ker sploh ni obstajala ideja ali predstava o otroštvu ali otrocih, ki so bili prehitro odstavljene od svojih staršev in so živeli pri družini, kjer so bili vajenci. Predstava otroštva je bila povezana predvsem s predstavo odvisnosti in besede, kot so sin, sluga, fant, so bile del besednjaka fevdalnih in gosposkih razmerij. Prav tako se takrat starši niso toliko zanimali za posamičnega otroka, saj so običajno imeli veliko otrok. Tudi zato, ker je bila njihova umrljivost visoka in pričakovana. Takšno vedenje staršev in zakoncev je odraz pojmovanja družine v starem režimu, ki je razumela svoje poslanstvo predvsem kot ohranitev premoženja, skupno opravljanje poklica in vsakdanjo pomoč – v tej družini ni bilo veliko prostora za otroke in otroštvo in tudi ne za pretirano izkazovanje čustev.

Afektivne funkcije ta družina ni imela. To ne pomeni, da je bila ljubezen vselej odsotna, prav narobe, pogosto jo je mogoče prepoznati, včasih že ob poroki, pogosteje po poroki, ki jo je ustvarilo skupno življenje. Vendar pa – to je odločilno – čustvo med zakoncema ali čustvo med otroki in starši ni bilo nujno za obstoj in ravnovesje družine. Afektivne menjave in socialna komunikacija so potekale zunaj družine, v zelo intenzivnem toplem okolju, v katero so bili vključeni sosedje, prijatelji, gospodarji in služabniki, otroci in starci, okolja, v katerem medsebojna naklonjenost ni bila prisilna ... Temu nagnjenju tradicionalnih skupnosti do nenehnih obiskov, srečanj in praznikov pravijo francoski zgodovinarji družabnost. (Aries, 1991: 9)

Afektivna funkcija med možem in ženo ter starši in otroki je začela nastajati šele z moralizacijo družine v 17. stoletju, ki so jo uvedli protestantski reformatorji. Takrat je družina nenadoma postala »kraj nujnih afektivnih vezi med zakoncema in med starši ter otroki, kar prej ni bila. Ta afektivnost

¹ Da bi lahko razumeli povečano zanimanje za vzgojo malih otrok od začetka 18. stoletja, moramo poudariti še tretji, ekonomski dejavnik. Diderot (1713–1784) se je povsem zavedal ekonomske vloge pri skrbi za dojenčke. V njegovem delu *Navodila za babice* je razlagal, da je narod toliko bolj uspešen, kolikor rok ima za proizvodnjo dobrin in nošnja orožja za svojo obrambo. Za udejanjanje tega je podal dva predloga: zmanjšanje stopnje umrljivosti dojenčkov in učinkovitejše delovanje sirotišnic za zapuščene otroke. Omenjena teorija je doživela svoj drugi val v dvajsetem stoletju z ekonomskimi teorijami o človeškem kapitalu in zaloga mi talentov (Van Haecht, 1992). V skladu s prvo teorijo ima ekonomski sistem koristi, če vlaganje v izobraževalni sistem poveča človeški kapital. Teorija zaloge talentov pa trdi, da je tako mogoče kot zaželeno, da vsaka država maksimira svoj potencial talentov z *optimizacijo in upravljanjem svojih izobraževalnih virov*.

vzgajati v skladu z njihovimi razvojnimi zmožnostmi in se pri njihovi vzgoji in izobraževanju na vsaki stopnji razvoja prilagoditi njihovim telesnim, čustvenim in umskim zmožnostim, so padli na izjemno plodna tla, saj se od takrat vzgoja otrok drži njegovih napotil. Tako Rousseauju denimo dolgujemo dojemanje otroštva skozi različne stopnje otrokovega razvoja; prva traja od rojstva do drugega leta. V tem času je cilj povečati fizično odpornost dojenčkov (*l'infans*), da bodo lahko preživeli. Rousseau je pri tem namenjal pozornost zlasti dojenju – nalogi, ki naravno zadeva mater in ne dojiljo (v tistem času matere niso dojile svojih otrok, Rousseau pa je opozoril na vpliv, ki ga ima telesni in čustveni stik med materjo in otrokom med dojenjem na otrokov emocionalni, mentalni in socialni razvoj). Naslednja faza je faza otroštva (*puer*), ki traja od drugega do dvanajstega leta starosti. V tem obdobju je še prezgodaj razpravljati z otrokom ali ga celo učiti branja. Pozneje, v puberteti in adolescenci, pa je otrok deležen tudi vzgoje v partnerstvo in zakonski stan.

Zdi se, da ima preliminarna faza razvoja, ki traja do drugega ali tretjega leta starosti, globoke korenine v naši kulturni zgodovini. Na to kažeta tudi Thomas in Mitchel (1994), ki opozarjata, da analiza tekstov iz sedemnajstega in osemnajstega stoletja različnih protestantskih avtorjev, in zlasti šolskega učbenika *The New England Primer*, katerega prodajo v relativno redko poseljeni Ameriki ocenjujejo na šest milijonov izvodov od leta 1687 do prve polovice osemnajstega stoletja, razkriva standardno prakso razlikovanja med zgodnjim otroštvom (od rojstva do 18 mesecev ali dveh let) in otroštvom (od drugega do petega ali sedmega leta starosti). Menili so, da zgodnja otroška faza traja, dokler dojenček ne shodi in izgovori prve besede. Prav tako so verjeli, da je dojenček v tej fazi zadovoljevanja svojih fizičnih potreb povsem odvisen od odraslih. Za otroka v obdobju od dveh do petih ali sedmih let starosti pa so verjeli, da še nima sposobnosti mišljenja in da mora vzgoja temeljiti predvsem na religiji in disciplini.¹ Šele razumevanje otroške psihologije v dvajsetem stoletju bo razkrilo psihološki pomen prvih let življenja, ki ga ima ta za čustveni in kognitivni razvoj otroka. (Crahay, 2009: 145)

se je izražala poslej v priložnosti, ki so jo dajali vzgoji ... Družina se je začela organizirati okoli otroka, otroku je začela dajati tolikšen pomen, da je izstopil iz vsakdanje anonimnosti, da ga ni bilo več mogoče izgubiti brez velikih bolečin in ga kar tako nadomestiti ... Otok ni bilo več mogoče imeti prepogosto, primerno je postalo omejiti njihovo število, da bi lahko bolje skrbeli zanje« (Aries, 1991: 10). Otoka so poslej predstavljali zaradi njega samega in bolj skrbno pazili in skrbeli zanj z vseh vidikov: fizičnih, čustvenih, umsko-razvojnih, kar je bilo posledica skrbi za higieno, zdravje, nadzorovanje rojstev in zlasti vzgoje. Tako se odnos do otroštva ni več izražal z zabavo in norčavostjo, ampak s fizičnim, psihičnim in etičnim zanimanjem za otroka – otroštvo je treba najprej dodobra spoznati, da ga lahko oblikujemo (Aries, 1991: 171).

Konec 17. stoletja so si torej začeli prizadevati, da bi spoznali otroka na vsaki stopnji njegovega razvoja – trudili so se, da bi prodrli v miselnost otrok in tako vzgojne metode prilagodili njihovi ravni. In na tej točki vskoči Rousseau, saj z gotovostjo lahko rečemo, da se je otroštvo oz. pojem otroštva pravzaprav rodilo ter zares začelo šele z Rousseaujem in njegovim slavnim delom *Emil ali o vzgoji*. Njegovi programski napotki, da je treba otroke

2.

Takrat nastane podoba ranljivega in odvisnega otroka, pri kateri pa so se sčasoma pokazale tudi pomanjkljivosti.

A uveljavljanje podobe ranljivega otroštva kmalu pokaže svojo hrbtno stran. Če se otrokova krhka narava lahko hitro spridi, kot je že konec osemnajstega stoletja poudarjal Rousseau, morajo stroke opozoriti na vse, kar otrok potrebuje za optimalen razvoj, država blaginje pa mora poskrbeti za ustrezno podporo staršem, ki so primarno odgovorni za ukvarjanje s človeškim kapitalom ... Razvojna psihologija se tako usmeri v iskanje razvojnih mejnikov, ki pričajo o tem, kaj mora otrok doseči v določeni starosti, da še lahko govorimo o ustreznem razvoju, država pa poskrbeti za podporne mehanizme, ki bodo staršem in predvsem otrokom čim prej pomagali pri odpravljanju morebitnih razvojnih zaostankov ... Podoba ranljivega bitja tako utrdi razsvetljensko podobo otroka kot čustveno odvisnega in miselno ter socialno nekompetentnega bitja, ki bo šele s pomočjo ustrezne nege, vzgoje in izobraževanja postalo človek v polnem pomenu besede. Da bi to dosegli, so starši napoteni v otroške svetovalnice, država podpira razvoj kompenzacijskih predšolskih institucij, razmakne se publiciranje medicinske in psihološke strokovne literature. (Kroflič, 2010: 3)

Diagnoza 'ranljivega otroka' torej spodbudi pogled na otroka kot miselno, čustveno in socialno nekompetentno bitje, ki je obkroženo s številnimi nevarnostmi, zato se bo šele ob povečanem nadzoru in premišljeni ponudbi učnih dejavnosti razvil v zmožno odraslo osebo. Kroflič nadaljuje, da so se na to odzvali že konec šestdesetih let prejšnjega stoletja. »Kot reakcije na opisano stanje doživljanja ranljivega otroštva in paranoidnega starševstva in ob razpravah o otrokovih psiholoških pravicah ter sprejetju Konvencije o otrokovih pravicah pa se izoblikuje nova podoba – podoba otroka kot subjekta pravic. Poleg otrokovih pravic po zaščiti in zagotavljanju optimalnega učnega okolja se namreč poudarja otrokova pravica, da je soudeležen pri sprejemanju odločitev o lastnem življenju.« (Kroflič, 2010) Podobo bogatega, kognitivno, emocionalno in socialno zmožnega bitja je v mednarodnem prostoru najodmevneje afirmiral L. Malaguzzi (1998), utemeljitelj vrtcev v Reggio Emilii ... Otrok je po njegovem mnenju že v predšolskem obdobju občutljivo, radovedno in ustvarjalno bitje, ki si poskuša razložiti pojave v okolju, svoje teorije pa je pripravljen izraziti v različnih jezikih in jih deliti z drugimi, poleg tega pa že predšolski otroci jasno kažejo tako imenovana prosocialna čustva, kot so empatija, sočutje, prijaznost in seveda ljubezen.

3.

Seveda drži, kar pravi Kroflič, da je podoba ranljivega otroštva povezana s podobo otroka kot ranljivega bitja potreb, »ki za svoj optimalni razvoj potrebuje strokovno skrb odraslih ... Ta podoba je v zgodovini tesno povezana z nastankom emocionalnega angažmaja odraslih v zvezi z otrokom in otroštvom« (Kroflič, 2010: 5). Zato se bom osredinila prav na ta čustveni in igrivi angažma med materjo in otrokom ali staršem in otrokom, saj menim, da podoba otroka kot ranljivega bitja ne izvira le iz njegove fizične, ampak tudi in predvsem iz njegove čustvene dimenzije – med pojmovanjem tega, da smo soodvisni in kolikor smo soodvisni, tudi ranljivi. Kajti čustva so vedno intencionalna, kar pomeni, da čustva govorijo o naši povezanosti in navezanosti na tiste, do katerih imamo čustva (navezanosti na subjekt ali objekt). Vendar čustva govorijo o

² V nadaljevanju pa se bo držala pred-
vsem psihoanalize Melanie Klein in
Davida Winnicotta.

še nečem, in sicer o tem, kako pomembna je primerna čustvena vzgoja vseh (otroka, matere in očeta) in kako je prav to odvisno od našega videnja in vedenja o otroku in otroštvu. Kajti poleg tega, da čustva vedno govorijo o naši povezanosti s subjektom, tj. o intencionalnosti, govorijo tudi o naši reprezentaciji subjekta. Se pravi, da je samemu čustvu fokusiranje na objekt ali subjekt inherentno, prav tako pa čustvo vsebuje reprezentacijo (naše prepričanje, vedenje, spoznanje) objekta, tj. videnje, ki odraža, kako oseba objekt vidi in interpretira. Toda ta reprezentacija objekta lahko vsebuje pravilen ali zmoten pogled nanj, saj šteje prav tisto, kar si ta oseba misli o subjektu ali objektu. Tako čustva ne utelešajo le načinov gledanja na subjekt ali objekt, ampak tudi naša prepričanja: zato so čustva tako zelo odzivna na spremembe prepričanja o le-teh – spremeni se prepričanje in spremeni se tudi čustvo: le izvor prepričanja, ki je po navadi v otroštvu, vsakdanjiku domačega okolja in določenih pomembnih ali travmatičnih dogodkih, moramo najti. In prav zato sta pomembna naše razumevanje čustev in vzgoja v otroštvu. Tako lahko rečemo, da čustva vsebujejo različna prepričanja, vključno s prepričanji o tem, kateri dogodki so se zgodili in kdo jih je povzročil, hkrati pa čustva vsebujejo še posebna prepričanja, prepričanja o vrednotah in vrednosti objekta – le zato, ker je mati spoznana kot izjemno pomembna oseba, otroci tako globoko žalujejo za njo. Čustva so tako 'kognitivne in subjektivne evalvacije', ki vključujejo veliko dozo pozornosti, namenjene svetu okoli nas. Ali kakor pravi Nussbaumova:

Čustva razkrivajo bitju svet, najgloblje cilje, ki jih ima v odnosu do sebe (...) Čustvena reakcija nam pove, da gre za pomembno vrednost ali cilj in da je ta poškodovan ali izpostavljen tveganju ali pa je napredoval. Iz čustvene reakcije se lahko veliko naučimo, kaj je za osebo ob njenem stiku z okoljem, ali na splošno v življenju, pomembno. Kako oseba interpretira jaz in svet ter kako se spopada s poškodbami, nevarnostmi in izzivi (...) In čustva govorijo še o nečem: povezujejo nas s stvarmi, ki se nam zdijo pomembne za našo srečo in našo uspešnost, vendar pa jih ne nadzorujemo popolnoma. Čustva zapisujejo občutek ranljivosti in nepopolno kontrolo. (Nussbaum, 2001: 119).

Zdaj torej vidimo, od kod občutek ranljivosti, toliko bolj za otroka in mater (starše). Ravno zato se osredinjam na čustveni, soodvisni, igriv in ranljiv vidik odnosa med materjo in otrokom in na pomembnost tega za nadaljnje interakcije s sovrstniki v vrtcu in šoli, pozneje na delovnem mestu in seveda v samih prijateljskih, partnerskih in tudi poslovnih odnosih, ne nazadnje pa tudi za delovanje družbenih sistemov, saj čustva vplivajo tudi na ekonomski in politični ravni.

4.

Največji občutek ranljivosti in nepopolno kontrolo najprej izkušamo v osrčju erotične ljubezni. Za Nussbaumovo erotična ljubezen izvira iz materinsko-otroškega odnosa, ki intenzivno obarva vsa naša odrasla ljubezenska čustva in to nam pomaga razumeti, zakaj nekatera čustva kljub našim spremembam prepričanja vztrajajo, po drugi strani pa moramo v tej zgodnji dobi iskati odgovor na povezanost (in jo omiliti!) ljubezni z agresijo, sramom, maščevalnostjo in gnusom, ki izvira iz naše krhkosti, nepopolnosti in ekscesne navezanosti na tiste, ki jih potrebujemo za izpolnitev naših fizičnih, čustvenih in socialnih potreb. »Po obdobju v maternici, med katerim so bile otrokove potrebe avtomatično zadovoljene, ta vstopi v svet in naredi prvi korak, kakor pravi Freud,² korak od absolutno samozadostnega narcizma do percepcije spreminjajočega se zunanje-

ga sveta in začetka odkrivanja objektov.« (Nussbaum, 2001: 181) Najpomembnejši tak subjekt oz. objekt, kakor sama pravi, od katerega je popolnoma odvisen, je mati ali skrbnica/skrbnik. To odvisnost oz. kar najbolj temeljno vezanost na objekt otrok izkuša sočasno skozi fizične potrebe (potreba po hrani, vodi, varnosti) in čustvene potrebe (naklonjenost, zaupanje, ljubečnost, ljubezljivost, nežnost, prijaznost) ter čuti zadovoljstvo, ko so njegove potrebe izpolnjene oziroma nezadovoljstvo ali celo jezo, če niso: njegovo dožemanje sveta je popolnoma onipotentno. Čisto na začetku se še ne zaveda, da gre za subjekt oz. objekt zunaj njega, ki ga ne more nikoli popolnoma nadzorovati in posedovati. Toda od sposobnosti staršev, da se znajo primerno odzvati na otrokovo onipotenco, je odvisno, ali bodo pozneje ustvarili okvir, znotraj katerega se bo lahko postopoma zgradilo zaupanje, sočutje in vzajemna odvisnost, kajti ko bo otrok nekoč dojel, da se lahko zanese na druge, da ne bo popolnoma prepuščen svojemu nemočnemu stanju, ne bo zahteval nenehne pozornosti. Po drugi strani pa, če starši od otroka pričakujejo popolnost in mu ne pustijo, da jih potrebuje, se pravi, da ne sme biti od nikogar odvisen in da ne sme nikomur zaupati, to v otroku zbudi čustva sramu, jeze in gnusa: sramu pred svojim nemočnim, nepopolnim telesom (nadlastno nepopolno in umrljivo človeškostjo), ki ga veže na zunanji objekt in čustvo jeze, ker tega objekta ne more nadzorovati. Otrok tako že v zgodnji mladosti dobi sporočilo od staršev, da je človeško ali nečloveško imeti potrebe in da je njegovo ali njeno nemočno telo vir veselja, užitka, ljubezni in skrbi. Zanimivo pri čustvu sramu je, da ima vsaka kultura svoje ideale in različne vrste sramu – kultura lahko različnim otrokom vsiljuje različne ideale –; v naši kulturi morajo znati moški, veliko bolj kot ženske, nadzorovati objekte, raziskovati okolje in se samonadzorovati. Samo pomislimo na Foucaultovo knjigo *Zgodovina seksualnosti*, v kateri avtor tematizira skrb za moško telo in dušo, ki pomeni imeti nenehen nadzor nad sabo in drugimi, tudi ko gre za področje ljubezni in vzgoje. A to se počasi spreminja; pri sramu moramo tako upoštevati izsledke iz biologije, starševske vzgoje in kulture.

Toda otroka poleg sramu glede njegove telesne pomanjkljivosti preveva še eno močno čustvo: to je čustvo gnusa, ki nastane v času, ko mora začeti uporabljati kahlico in ki je izrazito priučeno. Gnus je izrazito visceralno čustvo in označuje močne telesne reakcije. Njegov klasični izraz je bruhanje; klasičen dražljaj, ki ga povzroči, je smrdljiv vonj. Gnus vsebuje kompleksno kognitivno vsebino, ki se osredinja na idejo odpora do oralnega zaužitja okuženega objekta: po tem, ko se gnusni objekt dotakne hrane, le-ta ni več primerna za zaužitje. Gnusno vzpostavlja mejo med mojim telesom in okoljem; gnusno je tisto, kar ni naše oziroma je tuje. Psihologi so prišli do sklepa, da so objekti, ki povzročajo gnus, živalski objekti ali produkti, in s tem nakazali, da je ideja gnusa pravzaprav povezana z vzpostavljanjem meje med nami in nečloveškimi živalmi, pa tudi meje med našim in drugimi telesi. Zato so vsi naši izločki (če odštejemo solze, torej urin, blato in pot) označeni za gnusne, ker so tisto, kar naj bi imeli skupnega z živalmi. S tem pa se v otrokovem življenju pojavi nov vir konfliktov: ker je njegovo telo vir različnih nevarnih substanc (blato, urin, sluz), se mu do neke mere zdi tudi njegovo lastno telo problematično, iz česar izvira obsedenost nekaterih ljudi s prepogostim čiščenjem in umivanjem. Do neke mere se otrok sicer nauči zavarovati pred tistim razpadajočim, gnusnim v sebi, hkrati pa občutek lastne gnusnosti projicira v zunanost – v druge. Se pravi, da ni gnusen sam otrok, ampak neka druga skupina ljudi, ki so zli in smrdljivi, in jih je zaradi tega treba ohranjati na distanci (takšne projekcije so bile v ozadju antisemitizma, mizogonije, obsodb homoseksualcev, hendikepiranih in podobno). Toda pri gnusu je tako kot pri vseh čustvih na splošno pomembno opozoriti, da je gnus izrazito naučeno čustvo in ga otrok ne razvije sam. Gnus je močno orodje podružbljanja, saj skozi učenje o gnusu in gnusnih objektih družbe sporočajo stališče do animalnosti, umrljivosti in s tem pove-

zanih stališč do spolnosti, spola in na splošno do drugega. Gnus sam po sebi ni ovira moralnosti, pomeni pa nevarnost ideji o enaki vrednosti in dostojanstvu ljudi, ki je zelo pomemben del vsake moralnosti. Primitivni sram in gnus sta najtesneje povezana, ker oba izvirata iz nesprijemanja človekovega dejanskega stanja kot umrljivega bitja, ki je nepopolno, ki ima potrebe in želje ter je visoko odvisno od drugih. Lahko rečemo, da je primitivni sram vir gnusa, nesprijemanje, da smo bitje in do neke mere tudi žival s potrebami.

Jeza pa je oblika kaznovanja tistega, ki nam je storil krivico, nas rasil, žalil. V najzgodnejšem obdobju, preden se naučimo odraslega pojmovanja dogodkov, ki so pravi vir jeze, je zunanji objekt dojenčkove jeze nekaj takega kot frustracija pri zadovoljevanju neposrednih potreb, ne da bi dojenček pri tem imel neko določeno osebno tarčo svoje agresije. Da bi bilo čustvo jeze racionalno, moramo povzročitelju naše jeze to krivdo tudi dokazati – kar je osnova jeze odraslega. Poleg tega je jeza, v nasprotju z drugimi čustvi usmerjena v dejanje, s katerim želimo stvari spremeniti: pri jezi čutimo neko nelagodje, zaradi katerega čutimo, da se moramo maščevati tistemu, ki nam je naredil krivico in nam škodoval. Gre za potrebo, ki deluje kot čustveni pritisk, ki nas vodi k dejanju maščevalnosti. Ko se jeza razvije v ogorčenost in zamero ter druge moralne ali kvazimoralne reakcije, ne moremo več govoriti o jezi. Tisto, kar jezo loči od žalosti, preprostega občutka prizadetosti ali užaljenosti, je prav ta orientacija k dejanju, k povrnitvi bolečine, ki je bila povzročena.

Toda ko se otrok razvija in raste, se čedalje bolj zaveda samega sebe, svoje odvisnosti od staršev, ki ju ne more nadzorovati, obenem pa se tudi zaveda, da je dobri subjekt oz. objekt zunaj njega in od njega ločen. To pomeni, da se otrok nenadoma zave, da izraža ljubezen in jezo do iste osebe oz. da ista oseba v njem zbuja jezo in obenem ljubezen, kar pripelje do novih konfliktov v otroku. To je ključna točka v razvoju otrokovih čustev, saj zdaj prvič čuti ljubezen, če verjamemo, da je spoznanje ločenosti in neodvisnosti objekta pomembno za pravo ljubezen. Toda ta ljubezen je v samem svojem jedru obarvana z ambivalenco, kajti jeza je zdaj osredinjena na objekt, ki je ločen od njega in se mu izmika. Toda tudi ta jeza je ambivalentna, saj je povezana z željo po inkorporaciji in posedovanju potrebnega ljubečega in ljubeznivega toplega subjekta oz. objekta. Kot posledica se zdaj poleg jeze pojavi tudi ljubosumnost – želja po posedovanju dobrega ljubečega subjekta z odstranitvijo tekmecev in ob ljubosumnosti še zavist do tistih, ki uživajo naklonjenost subjekta (zavist do očeta ali bratov ali sestra). Nussbaumova trdi, da imamo že na tej zgodnji stopnji, ne pa šele takrat, ko začne otrok spolno zoreti in razvijati spolne potrebe in želje, opravka z Ojdipovim kompleksom. Tako naj bi se ta nanašal na otrokovo željo po posedovanju in nadzoru potrebnega objekta oziroma na njegovo nezmožnost, da bi se odpovedal onipotenci. Opravka imamo z ljubosumnim sovraštvom in jezo do tistih, ki tekmujejo za pozornost ljubljene osebe, ki jo otrok želi posedovati.

Z zavedanjem, da je objekt njegove ljubezni tudi objekt jeze, pa se v otroku za nameček rodi še občutek krivde, ki vključuje zavedanje, da obstajajo deli njega samega, ki so zelo slabi in so naredili slabe stvari. To otroka pripelje v situacijo, ko spozna, da ne obstajajo trenutki nevarnosti le v zunanjem svetu, ampak je nevarnost tudi v osrčju ljubezni in njega samega. Toda otrok na tej stopnji že pozna sredstva za spopadanje s krizo, ki nastopi ob prizadejanju bolečine staršu, ki skrbi zanj in ki ga ima rad: to sta hvaležnost in ljubezen. S tem je otrok odkril strategijo reparacije, ki ji bo odslej v življenju sledil: slabe stvari in škodo prekrije z dobrimi dejanji. Obenem pa to odkritje vsebuje tudi zavedanje, da otrok ni središče sveta in da imajo tudi drugi legitimne zahteve do ljubečega in dobrega subjekta oz. objekta.

Ta rudimentarna moralna ideja, da lahko poplačamo slabo z dobrim, v otroku povzroči veliko olajšanje, saj bi bil drugače obsojen na zavedanje življenja z neskončno slabim v sebi: namesto

tega mu da reparacija občutek varnosti in varovanja pred škodo, hkrati pa mu omogoča, da se odpove želji po popolni kontroli objekta ter zavisti in ljubosumnosti, ki to željo spremlja. Od tega trenutka naprej se otrok strinja, da bo živel v svetu, v katerem imajo tudi drugi legitimne zahteve in da imajo lastne želje primerne meje. Morala, katere vzrok je ljubezen, v tem primeru varuje intrinzično vredno osebo. »Namesto da bi ustvarili prepovedano in rigidno zahtevo po popolnosti, ta morala pušča otroka v njegovi nepopolnosti, govoreč mu, da svet vsebuje možnosti odpuščanja in milosti (sočutja), da je oseba ljubljena, zanimiva in vredna sama po sebi.« (Nussbaum, 2001: 217) In nadaljuje: »V obdobju zrele vzajemne odvisnosti je otrok sposoben sprejeti dejstvo, da so tisti, ki jih ljubi in jih še naprej potrebuje, ločeni od njega in niso golo orodje njegove volje (...) Zgodba o zrelosti ljubezni je zgodba, v kateri se je otrok na določeni točki sposoben odpovedati zavisti, jezi in ljubosumnosti skupaj z drugimi poskusi nadzora in namesto tega uporabiti hvaležnost in radodarnost, da bi vzpostavil enakost in vzajemnost.« (Nussbaum, 2001: 225) Spoštovanje enakosti, individualnosti, vzajemnosti in svobode pa je osnova pravične demokratične družbe in le tisti politični sistem, ki sprejema in omogoča zrelo vzajemno soodvisnost matere in otroka, pa tudi ljubimcev, je primerno okolje za vzgojo otroka v ljubezen, empatijo, sočutje, svobodo, enakost in domišljijo.

Ključna za najzgodnejšo vzgojo otrok so torej čustva sramu, gnusa in jeze, na te pa se nato vežejo še čustva ljubosumnja, posedovalnosti, zavisti in žalosti,³ vse to pa na soodvisno ljubezen, ki jo čuti otrok do matere. Toda če otroka pravilno vzgojimo v ljubezen, empatijo, sočutje in reparacijo, se njegova jeza, sram, gnus, posedovalnost, zavist in ljubosumnje znatno zmanjšajo in harmonično porazdelijo. Hkrati pa lahko razume, da ga imajo starši, prijatelji ali drugi ljudje radi, tudi če želijo čas zase in za svoje dejavnosti.

Hkrati je vzgoja čustev pri otrocih, če še enkrat pritrdimo kognitivnemu pojmovanju čustev, povezana tudi z njihovo sposobnostjo argumentiranja in oblikovanja sodb ter prepričanj, kakor trdita Kroflič v članku *Podoba otroštva* in Kristjánsson v članku *Postholbergijski pristop*. Če priznamo, da imajo že mali otroci določeno zmožnost rezoniranja, in če so osnova čustev sodbe in prepričanja, potem lahko s spremembo prepričanj ali sodb oblikujemo ali spremenimo čustva otrok, prav tako pa lahko ti tudi sami spremenijo svoja čustva glede na svoje sposobnosti rezoniranja. »Na primer, da bi se znebili otrokove iracionalne krivde, ko se krivi zaradi raka, ki ga ima eden izmed staršev. Ko skozi dialog, igro ali umetniški izraz pridemo do temelja otrokovega prepričanja, je pravi način napredovanja razglabljanje z njim o predmetu in poskus spremembe njegovega prepričanja o temi – rezultat tega je, da slab občutek izgine. Z drugimi besedami, kognitivne teorije čustev odprejo možnosti, da lahko v principu spremenimo čustva ljudi in tudi otrok.« (Kristjánsson, 16: 1999) Zdaj bolje razumemo pomen čustvene vzgoje in našega pojmovanja otroka in otroštva.

³ Hkrati lahko z gotovostjo rečemo, da so čustva družbeno konstruirana, odvisna od kulturnih predpostavk in se skozi zgodovino spreminjajo. Takšno trditev Nussbaumova izpeljuje iz stoiškega pojmovanja čustev in podkrepljuje na podlagi dejstev, da skozi zgodovino obstajajo različna pojmovanja čustev – vsaka družba uči za objekte in okoliščine veljavne norme, ki ustrezajo določenim čustvom, jezi, ljubezni, žalovanju in podobno. Npr. biti jezen je bilo v starem Rimu odraz moškosti, medtem ko je jeza pri Inuitih odraz nedoraslosti, saj so jezni le otroci; v stari Grčiji je ljubezen pomenila predvsem prijateljski odnos med starejšim moškim-učiteljem in pubertetnikom-učencem, danes pa jo pripisujemo paru moškega in ženske; v stari Grčiji so si ženske ob smrti najbližjih pulile lase in tulile, danes ob tem žalostnem dogodku le jokajo, itd.

Obenem nam dejstvo družbene konstrukcije ne dovoljuje, da se ne bi zavedali in upoštevali določenih omejitev, ki nam jih nalaga tudi naša biologija. »Seveda obstaja univerzalnost določenih človeških čustev – glede na to, da imamo vsi ljudje telesa in smo ranljivi v odnosu do drugih ljudi in sveta okoli nas; vsi izkušamo čustva, kot so strah, jeza, ljubezen, žalost, le izražamo jih drugače, ker imamo do njih drugačen odnos, bodisi zaradi družbenih norm bodisi zaradi osebnih izkušenj. Vsa čustva nosijo sledi svoje zgodovine, ki je hkrati človeška, družbeno konstruirana in idiosinkratična.« (Nussbaum, 2001: 177)

5.

Hkrati pa čustva govorijo tudi o tem, da so kot spoznavne sodbe vreden element našega dobrega, tj. moralnega življenja. Najpogostejši ugovor za to, da bi čustva postala pomemben zastopnik moralnosti, je, da so primarno vezana zgolj na naše sebstvo. Ker so neznani ljudje domnevno zunaj našega kroga navezanosti in povezav, naj ne bi skrbeli za njihov blagor. Parcialna narava čustev naj bi bila v protislovju s splošno in egalitarno naravo etike in morale, trdijo zagovorniki standardnega etičnega modela. Druga najpogosteje omenjena ovira pa je dolgo prevladujoč, a napačen pogled na čustva (kar smo pokazali na prejšnjih straneh), namreč, da so to slepe, iracionalne sile. Kant je na primer zaradi napačnega prepričanja opredelil čustva kot preproste občutke, za katere nismo sami odgovorni (kot v slavnem filmu *Nevarna razmerja*, kjer slišimo, da je nekdo storil dejanje, ki je bilo *beyond his control*, kar seveda ne drži, saj je lik dejanja vnaprej pripravil) in jih označil kot ne le za moralno vedenje nepomembne, ampak celo ovirajoče elemente. Čeprav veliko ljudi meni, da čustva ne morejo biti vreden in konstitutiven element za našo etiko in moralnost, so najnovejše raziskave dokazale, da so čustva bistvenega pomena za razlikovanje med dobrim in slabim ter bistvenega pomena za razvoj sočutja in empatije.

Do teh rezultatov so prišli skozi raziskovanje pri posameznikih, ki so imeli okvarjen ventromedialni prefrontalni korteks – del možganov v čelnem režnju, ki je zadolžen za moralo. Znanstveniki so ugotovili, da okvarjeni del ne vpliva na neosebne sodbe, vendar povzroča nepričakovane reakcije, ko gre za čustvena vprašanja. Ko so bolniki odgovarjali na moralne dileme, kot so, ali bi ubili človeka, če bi bil to edini način, da bi rešili številne druge, so se brez pomisleka odločili za žrtvovanje posameznika (Dimasio;). Drugi, ki niso imeli te poškodbe, pa so se zelo oklevali in dolgo premišljevali o odločitvi, kajti zanje je bilo vsako življenje dragoceno in je tehtanje med enim človekom ali množico pomenilo enako dilemo – šlo je za to, da bi morali žrtvovati živo bitje, pa čeprav enega samega človeka. Največkrat ljudje čutijo naravni odpor, da bi škodovali drugemu, saj se znajo vživeti v bolečino druge osebe, do katere začutijo sočutje, in se poleg tega ustrašijo, da bi se tudi njim lahko zgodilo kaj podobnega. Pri ljudeh z omenjeno poškodbo pa je to oklevanje manjše zaradi zmanjšane zmožnosti empatije, sočutja, krivde, strahu in drugih človeških čustev. Sicer pa so prav empatija, sočutje, strah, krivda in delno tudi ljubezen temeljni za moralo. Sočutje je boleče čustvo, usmerjeno k trpljenju ali bolečini drugega človeka. Da bi do nekoga začutili sočutje, moramo biti prepričani, da druga oseba resnično trpi. K resničnemu trpljenju prištevamo boleče stvari, kot so smrt, telesna poškodba, starost, bolezen, pomanjkanje hrane, pomanjkanje ljubezni in prijateljstva ter ločitev od svojih bližnjih in prijateljev. Skozi sočutje spoznamo in sprejmemo pomen tega, kar je bilo zadano drugemu, nam podobnemu človeku, ki za to ni bil kriv sam. Nekaj podobnega čutimo, ko nas je strah. Struktura prepričanja strahu je intimno povezana s sočutjem, saj se takrat, ko sočustvujemo z drugimi, hkrati bojimo, da bi se nam zgodilo isto. In glede na to, da sočutje zahteva zaznavanje naše lastne ranljivosti, našo podobnost s trpečim, se sočutje in strah skoraj vedno pojavita skupaj. Strah je kot boleče čustvo povezan s pričakovanjem bodoče bolečine ali škode, ki ji želimo ubežati ali jo premagati. Patricia Greenspan pa pravi, da obstajajo tudi druga moralno pomembna čustva, ki jih imenuje 'identifikacijska ljubezen'. Identifikacijska ali idealna ljubezen (znana tudi kot ljubezen do bližnjega), ki je neosebna, saj se ne veže na določeno osebo, ampak ima več zunanjih objektov, je po njenem mnenju, vir splošne benevolence in sočutja do ljudi in vseh bitij.

Identifikacijska ljubezen (...) spodbuja motive za benevolentno dejanje, pospremljene z različnimi identifikacijskimi čustvi, ki odlikavajo različna stališča objekta, kot so na primer 'strah' za drugega (...) Ta vrsta ljubezni kot nasprotje osebne ljubezni-navezanosti pa ne zahteva globoke osebne evalvacije ali želje po bližini razen na ravni vzajemne podpore in

⁴ Kljub temu Nussbaumova priznava, da krize ambivalence ne moremo nikoli do konca odstraniti in reparacija ostaja vseživljenjska naloga.

splošnega čustva povezanosti. To jo dela manj ekskluzivno; omejena je zgolj z našo sposobnostjo predstavljati si in sprejeti različna stališča, vendar brez 'zgodovinske' navezanosti na določene objekte. A v nasprotju z nevtralnimi pogledom na blagor drugih, ki ga po navadi povežemo z 'moralnim stališčem', je identifikacijska ljubezen vseeno neka *čustvena* vez z drugimi, naravno usmerjena k objektom navezanosti (kar zahteva potrebo po vsaj psihološki bližini in delitev splošnih skupnih občutkov). (Greenspan, 1998: 62)

Toda ključna razlika med identifikacijsko ljubeznijo in osebno navezanostjo-ljubeznijo je prilagodljivost prve in njena sposobnost, da promovira tudi cilje drugih – to, da se lahko identificiramo z bolečino ali veseljem tistih, v imenu katerih delujemo v njihovo dobro brez lastnih koristi. Skratka, čustva so bistvenega pomena za moralno in moralno vzgojo otrok ter odraslih, čeprav so jim v zgodovini filozofije dolgo odrekli takšno vlogo.

6.

Seveda pa je treba omeniti, da naš diskurz ne poskuša prikazati otroštva ter materinsko-otroške in moralne navezave kot univerzalne ali kot edine veljavne in zveličavne, ampak kot eno od možnosti. Blubond-Langnerjeva in Korbinova povsem utemeljeno opazata, da so univerzalne definicije otroštva in otrok problematične. Razumeti moramo, da je univerzalno definicijo nemogoče doseči, saj je vsakršno raziskovanje otrok – poslušanje pripovedi otrok o njihovem vsakdanjem življenju in izkušnjah, pa pozneje zapis, kategoriziranje in teoretiziranje ter ne nazadnje delovanje – vedno dojeta v odnosu do širših socialnih in političnih sprememb, torej je časovno-prostorsko, tj. historično in geografsko pogojeno. Vsak koncept, vizija in praksa so obeleženi z določenim kontekstom, tj. specifičnim časom in prostorom. Takšno povezanost med raziskovanjem, dojetanjem in pojmovanjem otrok ter širšim socialnim in političnim dogajanjem, lepo vidimo na primeru vznika pediatrije kot ene od vej medicine v Evropi, ki so ga odsevali pediatrični in pedagoški koncepti otrok v obdobju od 1880. do 1920. leta, ko se je množično izobraževanje otrok dojemalo kot rešitev socialnih problemov. V današnjem času pa je, kakor predlaga Jamesova, »usmerjenost na otroke, ki jasno in glasno izražajo svoje izkušnje in poglede, do določene mere rezultat želje predstavljanja otrok kot socialnih akterjev in večje pripisovanje kompetenc otrokom« (ta izdaja).

Še več, to razkriva, da obstaja neposredna povezava med našimi koncepti družbe in razumevanjem čustev ter obstoječimi sistemi, tehnologijami in šele nastajajočimi novimi pogoji za nove socialno-družbene in politične razmere, ki bodo odraz naših (novih) konceptov in praks. Želeli smo opozoriti na pomembnost spodbujanja ljubečih, empatičnih, sočutnih in reparativnih vezi med materjo in otrokom ter drugih prosocialnih čustev in imaginacije, saj ta, po našem mnenju, kažejo pot v lepše, mirnejše otroštvo in demokratično družbo, Namreč, »zgodba o zrelosti ljubezni je zgodba, v kateri se je otrok na določeni točki sposoben odpovedati zavisti in ljubosumnosti skupaj z drugimi poskusi nadzora in namesto tega uporabiti hvaležnost in radodarnost, da bi vzpostavil enakost in vzajemnost.« (Nussbaum, 2001: 225)⁴ Spoštovanje enakosti, individualnosti, vzajemnosti in svobode pa je osnova pravične demokratične družbe in le tisti politični sistem, ki sprejema in omogoča zrelo vzajemno odvisnost ljubimcev, je primerno okolje za vzgojo otroka v ljubezen, empatijo in domišljijo. Sami trdimo, da je takšen politični sistem, demokratični sistem svobode-bratstva-enakosti, saj varuje in spodbuja posameznikovo ločenost in svobodno izbiro; priznava, da imajo ljudje različne potrebe in da imajo vsi pravico do osnovnih materialnih dobrin,

⁵ Poleg tega Nussbaumova dodaja, da tradicija vzpenjanja zahodne ljubezni, katere začetnik je Platon, ki predlaga, da iz fascinacije z lepimi, minljivimi in nepopolnimi telesi napredujemo k fascinaciji z večnimi, samozadostnimi in breztelesnimi idejami, pomeni prav tradicijo, ki je vzpostavila sram nad našo krhko in kontingentno človeškostjo ter gnus in sovraštvo do različnih. Zanj, kakor rečeno, sovraštvo in sram ne izhajata iz sprejemanja naše človeškosti, ampak nasprotno, iz zavračanja le-te (predvsem telesne in čustvene razsežnosti).

socialne pomoči in sploh do tistega, kar spodbuja njihov razcvet in srečo. Gre za sistem, ki sprejema človeško ranljivost, nepopolnost in soodvisnost od drugih, ki jih ne moremo nikoli popolnoma nadzorovati in kjer politično okolje podpira zrelo ljubezen vzajemne soodvisnosti.⁵ In gre tudi za to, da morajo ustanove in zakoni v svojih oblikah utelešati ideje oblikovanja takšne otrokove oz. človekove osebnosti, ki jo intenzivno skrbi tako lasten blagor kot blagor drugih ljudi in, še več, na splošno vseh bitij na tem prelepem planetu.

A prijazno okolje za otrokov oziroma posameznikov razvoj niso le starši, ampak tudi navade, ustanove in zakoni. Da bi imeli demokratično družbo svobode-bratstva-enakosti, jih moramo sku-

paj s politikami in izobraževanjem uskladiti tako, da podpirajo posameznike (njihovo enakost in svobodo) v prizadevanju za razvoj vseh njihovih sposobnosti. To moramo vključiti tako v politične programe kot v zakonodajo: npr. pri ustvarjanju ravni prekrškov in kazni v kazenskem zakoniku; pri razpravljanju o bolnih in ostarelih, o ranljivih manjšinah, kot so hendikepirani, homoseksualci, o etničnih in narodnostnih manjšinah, o zdomcih in brezdomcih ter brezposelnih ipd.; pri določanju stopnje davkov za bogate in revne; pri socialnih programih, s katerimi promoviramo politično in ekonomsko blaginjo vseh članov družbe; pri skrbi bogatih držav za revnejše; pri skrbi za naravo in podobno. Po Nussbaumovi namreč ustanove in pravni sistemi niso po sebi in zase utelešenje nekih večnih, popolnih pravil in strukturnih odnosov, ampak so živi sistemi, če po eni strani utelešajo čustva, vrednote, prepričanja in sodbe ljudi, po drugi strani pa vzvratno v ljudeh vzgajajo primerna čustva, vrednote in sodbe. Ta dvosmerni odnos poteka preprosto zato, ker nimamo niti popolnega sistema niti popolnih (sočutnih in ljubečih) posameznikov, ampak se to izmenjuje in dopolnjuje.

Literatura

- ARIÈS, P. (1991): *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana, Škuc.
- CRAHAY, M. (2009): Majhni otroci, šola in družba. Povzetek in sklepne ugotovitve. V *Predšolska vzgoja in varstvo v Evropi: odpravljanje socialne in kulturne neenakosti*, ur. Tatjana Plevnik, 119–132. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://ceps.pef.uni-lj.si/dejavnosti/sp/2009-11-25/pv-in-varstvo-v-evropi.pdf> (9. oktober 2012).
- DARWIN, C. (1872): *The Expression of Emotion in Man and Animals*. Dostopno prek: <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?itemID=F1142&viewtype=text&pageseq=1> (9. oktober 2012).
- GREENSPAN, P. S. (1998): *Emotions and Reasons: An Inquiry into Emotional Justification*. London, Routledge.
- KROFLIČ, R. (2010): Podobe otroštva. *Emzin* 21(1/2): 67–69.
- NUSSBAUM, M. C. (2001): *Upheavals of Thought: Theory of Emotions*. Cambridge, Cambridge Press.
- OAKLEY, J. (1992): *Morality and the Emotions*. London, Routledge.
- RATNER, C. D. (2000): A Cultural-Psychological Analysis of Emotions. *Culture & Psychology* 6(1): 5–39.
- SOLOMON, R. C. (1993): *The Passions*. Indianapolis, Hackett Publishing Company.
- KRISTJANSONN. *Postholbergijski pristop*. 1999

OTROK IN OTROŠTVO

23–32 Katarina Majerhold

Otroci in otroštvo

Med sočutjem, reparacijo in ljubeznijo do sebe in Drugega

Članek argumentira, da je podoba otroštva zgodovinski produkt (določen s prostorom in časom) in da v današnjem času potrebujemo nov pristop k pojmovanju otrok in otroštva. Hkrati pa ne trdimo, da je to univerzalno za vse prostore in čase, ampak je eden od vidikov, ki so bili do zdaj zanemarjeni in jih je treba dodati k naši dosedanji vzgoji in izobraževanju otrok. Naše pisanje ni pogojeno s kakšno funkcionalno instrumentalno teorijo, kakršna je bila npr. Freudova, ki je otroštvo in otroka ter sploh vse postavljala v funkcijo seksualnosti, tj. reprodukcije (za določene potrebe). Nasprotno, v članku trdimo, da je čustveni angažma, ki je potreben med otrokom in materjo oz. skrbnico/skrbnikom, pomemben tako za mater kot za otroka, kot tudi za mirno in srečno družinsko življenje ter mirnejšo demokratično, ljubečo in sočutno družbo.

Ključne besede: Aries, Nussbaum, Solomon, Greenspan, čustva, sočutje, ljubezen, empatija, vzgoja, morala, otroštvo, reparacija, demokratična svobodna, enakopravna družba.

Katarina Majerhold je filozofinja, urednica, scenaristka in neodvisna raziskovalka. Ukvarja se s filozofijo čustev, filozofijo ljubezni, veselja in sreče, filozofijo klovnanja in etiko. V letu 2012 je izdala monografije *Živeti, Ljubav u filozofiji, What Philosophy Can Tell you about Your Lover* (katarina.majerhold@gmail.com)

33–44 Barbara Turk Niskač

Predšolski otroci kot soudeleženci v raziskavi

Pristop vizualne antropologije

Na področju slovenske etnologije in kulturne ter socialne antropologije so otroci, predvsem pa predšolski otroci, še vedno v precejšnji meri izvezeti iz raziskovanja. Avtorica v članku preizpraša vlogo predšolskih otrok kot soudeležencev v etnografski raziskavi s poudarkom na uporabi vizualnih metod. Pri tem problematizira sodobne trende v raziskovanju otrok, ki se osredinjajo na njihovo delovalnost ter predstavljajo perspektiv in glasov otrok.

Ključne besede: antropologija otrok in otroštva, vizualna antropologija, kolaborativne in participatorne metode, perspektive in glasovi otrok, delovalnost.

Barbara Turk Niskač je mlada raziskovalka in asistentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Za doktorsko disertacijo opravlja raziskavo o socializaciji in inkulturaciji v predšolskem obdobju. Objavlja poljudne članke ter znanstvene prispevke s področja antropologije otrok in otroštva ter vizualne antropologije. (barbara.turkniskac@ff.uni-lj.si).

45–52 Teja Močnik

Od šole rocka do generacije 2000

Reproduktivni in inovativni vidiki delovanja otrok v procesu socializacije

Sodobno pojmovanje inkulturacijskih in socializacijskih procesov se navezuje na dejavno vlogo otrok v njih. Otroci so prepoznani kot družbeni akterji z zmožnostmi vplivanja na družbeno realnost. Specifične vidike socializacije, kjer so še posebej izpostavljeni zmožnost reproduciranja, inoviranja ter moč vrstniških skupnosti, je William Corsaro povzel s pojmom interpretativne reprodukcije. Članek prikazuje, kako se s pomočjo glasbe kot inspirativnega in kohezivnega dejavnika oblikuje vrstniška skupnost, kako otroci s pomočjo glasbenih elementov reproducirajo družbeno realnost, hkrati pa tako vstopajo na področje družbenih inovacij, saj je glasba podlaga za ustvarjanje novih kulturnih po-

Otroška igrišča kot odraz prevladujočih konceptov otroštva

Analiza na primeru razvoja ljubljanskih otroških igrišč od druge polovice 19. stoletja do leta 1945

V članku avtorica postavi pod drobnogled otroško igrišče. Obravnava ga kot odraz specifičnega zahodnega koncepta otroštva. Ideja, ki poganja ustanavljanje prostorov, namenjenih otroški igri, povzema dihotomijo otrok/odrasli, igra/delo, se preslika v prostor in materializira v obliki igralnih otokov sredi odraslega »sveta poslov in opravkov«. Avtorica predvideva, da je razvoj otroških igrišč in njihovih vsebin vedno treba razumeti tudi kot odgovor na družbene izzive posameznih obdobj. Niz sprememb, ki so nastopile (povečini) z začetkom 19. stoletja (izoblikovanje meščanstva in njegovega načina življenja, razvoj javnih zelenih površin, razvoj kulture telovadbe in športa, industrializacija skupaj z urbanizacijo ter razvoj moderne pedagogike), je tudi v Ljubljani narekoval razvoj različnih oblik otroških igrišč. V njih pa avtorica skuša prepoznati dodatne konstrukcije otroštva.

Ključne besede: otroško igrišče, koncepti otroštva, igra, javne zelene površine, telovadba in šport, šolski vrt, vrtec, Friedrich Fröbel.

Urša Kikelj je etnologinja in kulturna antropologinja ter absolventka vizualnih komunikacij. Raziskuje na področju antropologije otrok in otroštva, zanima jo urbani prostor. Omenjene tematike je podrobno obravnavala v diplomskem delu *Ljubljanska otroška igrišča* na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete ter v diplomskem delu *Usmerjevalni sistem do ljubljanskega otroškega igrišča »Pod gradom«*, ki ga končuje na Visoki šoli za dizajn (u.kikelj@gmail.com).

SUMMARIES

CHILD AND CHILDHOOD

23–32 Katarina Majerhold

Children and childhood

Between compassion, reparation and love for one's self and others

This article argues that the image of childhood is a historical product (determined by a given time and space) and that today, a new approach to defining children and childhood is required. At the same time, the author does not claim universality in all places and at all times, but views this as merely one of the aspects which to date has been overlooked and which must be added to our perceptions of child rearing and education. The article is not guided by a functional instrumental theory such as that of Freud, who viewed childhood and the child – and pretty much everything – as a function of sexuality or reproduction (for certain needs). On the contrary, the author argues that the emotional engagement required between child and mother or care-giver is important for both the mother and the child and also for peaceful, happy family life and a more peaceful, loving and compassionate society.

Key words: Aries, Nussbaum, Solomon, Greenspan, emotions, compassion, love, empathy, child rearing, morality, childhood, reparation, democratic freedom, equal society.

Katarina Majerhold is a philosopher, editor, screen writer and independent researcher. Her work pertains to the philosophy of emotions; the philosophy of love, joy and happiness; the philosophy of clowning; and ethics. In 2012 she published monographies entitled *Živeti, Ljubav u filozofiji, od antike do Freuda*, *What*

Philosophy Can Tell you about Your Lover (The Gift) (To Live, Love in Philosophy, from Ancient Greece to Freud, What Philosophy Can Tell you about Your Lover (The Gift) (katarina.majerhold@gmail.com).

33–44 Barbara Turk Niskač

Preschool children as co-participants in research

The visual anthropology approach

In the field of ethnology and cultural and social anthropology in Slovenia, children, and especially preschool children, are for the most part still left out of research. In this article, the author examines the role of preschool children as co-participants in ethnographic research with an emphasis on the use of visual methods. She problematises current trends in research with children which focus on their activeness and on presenting the perspectives and voices of children.

Key words: the anthropology of children and childhood, visual anthropology, collaborative and participatory methods, perspectives and voices of children, activeness.

Barbara Turk Niskač is a Research Fellow and Assistant at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts in Ljubljana. She is currently preparing a doctoral dissertation that involves research into socialisation and enculturation in the preschool period. She publishes articles about anthropology of children and childhood, as well as visual anthropology (turkowa@gmail.com).

45–52 Teja Močnik

From School of Rock to the 2000 generation

Reproductive and innovative aspects of the functioning of children in the process of socialisation

Current definitions of enculturation and socialisation processes are linked to the active role played by children in these processes. Children are recognised as social actors with the potential to influence social reality. William Corsaro has used the term “interpretive reproduction” to summarise specific aspects of socialisation

where special emphasis is placed on the possibility of reproduction, innovation and the power of peer groups. The article shows how a peer community takes shape through the use of music as an inspirational and cohesive factor, how children use musical elements to reproduce social reality and how, at the same time, they enter into the field of social innovation, where music provides a basis for creating new cultural meanings through which children gain validity and become both a part of social and cultural reality and its co-creators.

Key words: interpretive reproduction, creativity, peer community, child participation, music.

Teja Močnik is an ethnologist and cultural anthropologist. Her work focuses on the anthropology of children and childhood. She is currently preparing a doctoral dissertation at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of the Arts in Ljubljana on pre-adolescents and the ways they are included in society (teja.mocnik@gmail.com).

67–81 Ana Lampret

Rdeči noski

Including humour in the Slovenian health-care system [specifically at the Pediatric Clinic of Ljubljana]

In this article the author examines the role of *Rdeči noski* (»Red Noses«), clown doctors in hospitals and other social institutions. In her research, she identifies issues of health and illness which are of key importance in trying to gain an understanding of the impact of humour on health and treatment. This leads to a discussion of the influence of clown doctors on an individual's experience of illness and hospitalisation. The focus is on the psychological as well as the social effects that clown doctors have on patients. Children, whose experience of hospitalisation is many times connected to a fear of pain and an unknown environment, are discussed in greater detail. The *Rdeči noski* are presented as an activity that lessens the child's fear and refocuses his or her attention on the one hand, and, on the other, as a factor that has an impact on the parents, who are many times the most burdened by their child's disease.